

Mrika LIMANI - MYRTAJ

PROCESI I DEHUMANIZIMIT TË SHQIPTARËVE NË DISKURSION PUBLIK SERB PARA LUFTËS SË FUNDIT

Dehumanizimi në procesin e kryerjes së gjenocidit luan një rol të rëndësishëm, që nënkupton se dorasi e shkëput viktimën nga aspekti njerëzor i tij, dhe në proces duke krijuar shkëputje morale për të kryer krimin. Albert Bandura, psikolog, e shpjegon këtë si proces të shkëputjes së përgjegjësisë morale të dorasit që ia krijon atij mundësinë që të kryejë vepra çnjerëzore, e sidomos në ato raste kur dorasi është i bindur që po kryen një vepër të rëndë për të evituar edhe më shumë shkatërrim. Kjo ndodh pikërisht në rastet kur viktimat portretizohet si armik kafshëror pa veti njerëzore i cili duhet të ndalet. Në këto raste, largim të pengesave morale krijohen edhe atëherë kur argumentohet që viktimat po ia sjell vetit fatin e keq të krimit duket e kërkuar atë me sjellje provokatore.¹

Nicolas Mariot, sociolog dhe historian, e ka vënë re që në literaturën që është e specializuar për gjenocidin dhe dhunën në masë, dehumanizimi i viktimave luan një rol të paqartë, sepse, siç argumenton ai, nga dëshmitë e vet dorasëve shihen elemente nga të cilat deduktohet se dorasit i kanë konsideruar viktimat si qenie njerëzore në momente të caktuara,² por që nuk mund të mohohet që si proces i tërësishëm dehumanizimi i viktimave luan një rol të rëndësishëm në përgatitjen e dorasëve për të eliminuar grupin e piktuar. Dehumanizimi është një proces i cili përdoret si nocion shpjegues për të shënuar fillimet e një dhune gjenocidiale. Mirëpo, duhet theksuar që procesi i dehumanizimit si pararendës i gjenocidit nuk është shpjegim që vlen për të gjitha rastet, sepse ka situata kur ky proces kapërcehet plotësisht në dhunën gjenocidiale. Këtë duhet pasur parasysh posaçërisht për mohuesit e gjenocideve, të cilët janë vigjilentë të tregohen teknikë në piktimin e

¹ Albert Bandura, "Moral Disengagement," në *The Encyclopedia of Peace Psychology*, ed. Daniel J. Christie (Oxford, UK: Blackwell Publishing Ltd, December 2011), wbepp165, 2 - 4.

² Nicolas Mariot, "On the role of dehumanization of victims in the perpetration of mass killings," *Violence: An International Journal* (April 2020), 1: 1, 102-122, 105.

gjenocideve, duke minimizuar kështu dhunën që mund ta përjetojnë grupe të caktuara. Këtu duhet përmendur që ka shoqëri ku grupet minoritare (ose grupet e piketuara) përballen me paragjykime të rënda sociale, ligjore e madje edhe segregim, pa eskaluar ndonjëherë në dhunë gjenocidiale. Këto i shohim shumë shpesh si konflikte të grupeve sociale brenda një entiteti territorial. Por, këtu duhet theksuar që siç e potencon edhe Mariot, është shumë e rrallë të hasësh masakra e pogrome të cilat janë kryer pa e shënuar ndonjë formë të degradimit simbolik të armikut, në këtë rast viktimës.

James Waller argumenton se dehumanizimi duhet kuptuar si proces i polarizimit të dy grupeve - krahas nesh - kundrejt tyre, duke menduar dhe fajësuar “armikun” - dhe në këtë formë e paraqet një nga tre mekanizmat që inkurajojnë “vdekjen sociale të viktimave”. Abram de Swaan e shpjegon dehumanizimin si proces në të cilin viktimat shkëputen nga identiteti i tyre moral, social e psikologjik. Helen Fein, e përshkruan dehumanizimin si stereotipizim, përdorim të metaforave dhe formave të tjera të shprehjeve figurative për të arritur degradimin simbolik të viktimave. Sipas saj, viktimat shpesh synohen të portretizohen të paktën në ndonjë nivel si inferiorë, qoftë ajo në forma morale, qytetare apo njerëzore. Prandaj, viktimat e dehumanizuara portretizohen me lehtësi si qenie subhumane (si insekte, parazitë, mikrobe ose viruse), ose përndryshe si mbinjerëzore (si figura satanike, të gjithëfuqishme).³

Sipas Genocide Watch, procesi i dehumanizimit konsiderohet si hapi i tretë nga tetë hapat në kryerjen e gjenocidit.⁴ Gjenocidet më të njohura të shekullit të 20-të, si dhe shumica e luftërave të këtij shekulli, përfshinin procesin e degradimit metaforik të armikut. Ky proces zakonisht përfshinte barazimin me kafshët: gjermanët si derra gjatë Luftës së Parë Botërore, Tutsit si brumbuj, hebrenjtë si minj,⁵ shqiptarët kafshë me bishta e kështu me radhë. Supozohet që dehumanizimi luan një rol përsheptues të dhunës te dorasi. Koncepti i tjetërsimit të vetive njerëzore të armikut (të huajit) trajtohet edhe si proces i infrahumanizimit, që e krijon një binom të raporteve armiqësore që organizohet si “ne kundër tyre”.⁶ Infrahumanizimi përshkruhet si pjesë e spektrit të dehumanizimit, e cila shërben për t’i përshkruar dinamikat e raporteve armiqësore të grupeve në hasmëri me njëri-tjetrin. Një proces të tillë dehumanizimi e shohim të pranishëm edhe te diskursi e opinionit publik në Serbi. Si shembull, nëse përqendrohemi

³ *Po aty*, 1: 1, 102 - 122, 105 - 106.

⁴ Nick Haslam, “The Many Roles of Dehumanization in Genocide,” në *Confronting Humanity at its Worst* (Oxford University Press, December 2019), 119 - 138, 119.

⁵ *Po aty*.

⁶ *Po aty*.

vetëm në vitet e '80-ta të shekullit të kaluar, e shohim një intensifikim të kësaj fushate.

Duke u nisur që nga një letër drejtuar shkrimtarëve të Izraelit, ku Vuk Drasković barazon vuajtjet e serbëve me vuajtjet e hebrenjve dhe arrin deri aty sa serbët i quan fisi i trembëdhjetë hebre, e shohim një tendencë të qartë për ta ngjyrosur vuajtjen e pretenduar të një grupi etnik me elemente të qarta religjioze. Qëllimi i kësaj mund të supozohet që ka qenë sigurimi i mbështetjes për kauzën nacionaliste serbe në qarqe të jashtme, por edhe përbrenda vetë grupit etnik, duke e pasqyruar situatën në atë mënyrë që vuajtja e pretenduar merr kauzë hyjnore.⁷ Gjykuar nga kjo qasje, serbët e perceptonin pozitën e shqiptarëve si shumë më të favorshme jo vetëm ekonomikisht, por në mënyrë automatike ky grup etnik barazohet me dhunuesit e hebrenjve dhe në proces dehumanizohet.

Një akt i ngjashëm i këtij procesi të dehumanizimit mund të konsiderohet edhe një peticion i nisur në fillim të vitit 1986 dhe i nënshkruar nga 215 intelektualë serbë, ku u ngritën akuzat se Kosova ishte një vend ku dominonte shoqëria patriarkale shqiptare, duke e ngjyrosur shoqërinë në një dritë të pafavorshme ndaj serbëve, të cilët vetveten e përshkruanin si një popull të kulturuar që përfaqësonte thelbin e vetëdijes politike të shoqërisë kosovare.⁸ Paralele të ngjashme të polarizimit dhe dehumanizimit (përmes mohimit të vetëdijes qytetare) e shohim edhe te propaganda antijudaike posaçërisht gjatë Luftës së Dytë Botërore. Një zemërim në sferën publike serbe shkaktoi edhe incidenti i Martinovićit më 1986, ku një bujk serb pretendoi se dy shqiptarë e kishin sulmuar seksualisht, gjë që luajti një rol të jashtëzakonshëm në nxitjen e ndjenjave antishqiptare në publikun serb, por edhe kontribuoi në narracionin që i përshkruante shqiptarët si çnjerëzorë. Martinović më vonë rrëfeu se plaga ishte vetëshkaktuar. Ndonëse rasti vazhdoi të kontestohet, incidenti e ushqeui më tej normalizimin e dehumanizimit të shqiptarëve, në këtë rast duke i paraqitur ata si të prirë për akte perverse. Të njëjtin ton të propagandës e shohim me shpifjet e shfaqura gjatë kësaj periudhe sa i përket dhunimit të grave serbe në Kosovë.⁹ Në të njëjtën periudhë, një memorandum i hartuar nga Akademia e Shkencave të Serbisë në vitin 1986, ndikoi në atmosferën e përgjithshme antishqiptare. Sipas këtij drafti, serbët ishin një grup etnik i viktimizuar, të cilët vuanin ekonomikisht dhe ishin nën dominimin e shqiptarëve në Kosovë. Teksti argumentonte se kushtetuta jugosllave e vitit 1974 nuk i favorizonte serbët

⁷ Ibrahim Berisha, *Vdekja e Kolonisë* (Prishtinë: Botime Artini, 2016), 205-208.

⁸ *Po aty*, 206.

⁹ *Po aty*, 206-208.

dhe autonomia e krahinës së Kosovës po pengonte mirëqenien e tyre.¹⁰ Këtu sërish e shohim procesin e viktimizimit të dorasit dhe pasqyrimin të grupit ‘tjetër’ dhe ‘të huaj’ si grup i rrezikshëm, dhuna e të cilit duhet parandaluar - pikërisht përmes përdorimit të dhunës si mjet parandalues.

Një ngjarje tjetër që kontribuoi në këtë narrativë ishte ajo kur në vitin 1987 një rekrut shqiptar në Ushtrinë Popullore të Jugosllavisë, i quajtur Aziz Kelmendi, pësoi një thyerje nervore me të cilin rast sulmoi katër rekrutë të tjerë. Ai u akuzua për vrasjen e katër rekrutëve të tjerë, (vetëm njëri prej të cilëve ishte serb) ndërkaq mediat e cilësuan këtë rast si një “masakër” antiserbe.¹¹

Ndër fjalimet më indikative të diskursit të dhunës, ishte ai që Millosheviqi e mbajti në Gazimestan më 28 qershor 1989, ku foli për kthimin e serbëve në Kosovë, duke i bërë disa vërejtje historike në lidhje me rimarrjen e asaj që serbët kishin humbur, përkatësisht në Betejën e Kosovës. Ky fjalim e portretizonte situatën në atë mënyrë që linte të nënkuptonte se sulmet e dhunshme kundër shqiptarëve ishin të pashmangshme, sepse ngjyroseshin me petkun e kauzës hyjnore. Nga kjo dritare e vogël tematike dhe periodike, vërehet fare qartë që procesi i dehumanizimit të shqiptarëve ishte i pranishëm edhe në ngjarjet që çuan deri te lufta e fundit, dhe kjo mund të shërbejë si një argument i rëndësishëm në ndërtimin e tablosë së dhunës gjenocidiale në Kosovë.

¹⁰ *Po aty*, 211-212.

¹¹ Carole Rogel, “Kosovo: Where It All Began,” *International Journal of Politics, Culture, and Society* (2003), 17: 1, 167-182, 169.